

POČÁTKY KOMUNISTICKÉHO HNUTÍ V ČESKOSLOVENSKU S DŮRAZEM NA VÝVOJ V PARDUBICÍCH

Michal BENDA

Komunistická strana se na politické scéně nově vzniklého Československa neobjevila náhodou, naopak se jednalo o výsledek souhry dějinných okolností způsobených především první světovou válkou a poválečnou hospodářskou krizí. Sociální problémy byly dále umocněny nabouráním tradičního žebříčku hodnot, které vzaly za své v zákopec první světové války. Válečné strádání mnoha milionů mladých lidí na všech frontách světového konfliktu provázené nemenšími těžkostmi těch, co zůstali v zázemí, změnilo tradiční upřádání společnosti dotvořené v devatenáctém století.¹⁾ Po říjnové revoluci se v Rusku dostala k moci bolševická strana a napomohla rozvoji podobně orientovaných hnutí v mnoha dalších zemích včetně Československa.²⁾

1) Z celé řady publikací k tématu první světové války, poválečných politických změn a hospodářské krize lze vybrat například: Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2013; Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938)*, Díl I. – Vznik, budování a zlatá léta republiky, Praha 2000; Michael BOROVIČKA – Jiří KAŠE – Jan P. KUČERA – Pavel BĚLINA, *Velké dějiny země Koruny české*, XII, b, Praha 2013 nebo Antonín KLIMEK, *Velké dějiny země Koruny české*, XIII, Praha 2000.

2) Z polistopadových titulů zabývajících se dějinami komunismu nejen v Československu lze zmínit například: Robert SERVICE, *Soudruzi. Světové dějiny komunismu*, Praha 2009; Stéphane COURTOIS, *Černá kniha komunismu*, Praha 1999; Jaques RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa (od počátku do převzetí moci)*, Praha 2001 nebo Martin NECHVÁTAL, *15. 5. 1921 – založení KSČ: ve službách Kominterny*, Praha 2002. V případě regionální literatury mapující vývoj komunistického hnutí v Pardubicích tituly vydané po skončení komunistické diktatury chybí. Z prací publikovaných před rokem 1989 lze s dostatečně kritickým přístupem využít například: Karel KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955; František DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, Hradec Králové 1986 nebo Jiří FRAJDL, *Bojovalo se o léta budoucí. Sborník dokumentů k dějinám dělnického hnutí a KSČ ve Východočeském kraji v letech 1917 až 1921*, Havlíčkův Brod 1961.

Rozkol v sociální demokracii

V Československu, které, ač stát nově vzniklý, patřilo do skupiny vítězných států, se hnutí založené na radikálním socialismu a následně komunismu objevilo záhy po ukončení první světové války a vzniku samostatného státu. Zpočátku se nejednalo o konsolidované hnutí. Ke komunistické ideologii se začaly hlásit poměrně heterogenní skupiny, které sdílely společnou nespokojenost se svým sociálním statutem, s ekonomickými problémy či obtížemi v zásobování základními potravinami a surovinami po vyhlášení samostatnosti v říjnu 1918. Vedle nich velkou roli sehrála poměrně početná skupina intelektuálů, kteří v této radikální ideologii viděli ideální společenské uspořádání.

Základ komunistické strany však lze bezpochyby hledat v řadách sociálně demokratických stran v Československu.³⁾ Nejen v té české se záhy po rozpadu Rakousko-Uherska začala prosazovat krajně levicová křídla, která se v květnu 1921 přeměnila ve stranu komunistickou. V prvních měsících existence samostatného Československa se sociální demokracie navenek prezentovala jako jednotná strana, pro kterou se vznik samostatného státu stal naplněním politického programu.⁴⁾ S tímto hlavním programovým bodem také vstupovala do prvních vlád, ve kterých zastávala významné postavení.⁵⁾ Jednotu strany a její další směřování měl utvrdit 12. sjezd, který měl mimo jiné zhodnotit činnost strany během světové války a vytvořit

3) Československá sociálně demokratická strana dělnická se konstituovala sloučením Československé sociálně demokratické strany dělnické, České sociálně demokratické strany v Rakousku a Slovenské sociálně demokratické strany Uherska. Ke sloučení těchto politických subjektů došlo ještě před koncem roku 1918, protože již v prosinci roku 1918 se slovenská sociální demokracie přiklonila k české a přerušila styky s maďarskou sociální demokracií. Vznikla tak první politická strana s celostátní působností. Jiří MALÍŘ – Pavel MAREK, *Politické strany (Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861–2004)*, Díl I. (období 1861–1938), Brno 2005, s. 683–709.

4) Vznik samostatného Československa však nebyl hlavním politickým cílem celé sociální demokracie. Mnozí z členů včetně Bohumíra Šmerala prosazovali spíše reorganizaci rakousko-uherské monarchie. Podrobnější informace viz např. Zdeněk KÁRNÍK, *Socialisté na rozcestí: Habsburk, Masaryk či Šmeral*, Praha 1996.

5) Sociální demokracie měla v první československé vládě tzv. všenárodní koalici tři ministry. V druhé vládě vedle pozice předsedy vlády obsadila také tři ministerské posty a v následující vládě dokonce postů šest. Podrobný přehled personálního obsazení a stranického rozložení československých vlád je možno nalézt na webových stránkách Úřadu vlády České republiky. Dostupné z URL: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/>, [cit. 22. 12. 2017].

programovou platformu pro léta následující. Bohužel pro sociální demokracii tato jednota nenastala. Mezi čelnými představiteli strany převažoval názor, že sociální demokracie má nepopiratelné zásluhy na vzniku republiky, a tudíž by se strana měla profilovat jako státotvorná. V souladu s podporou demokratického parlamentního systému mělo dojít k prosazení sociálních reforem – vyvlastnění a zestátnění hlavních výrobních prostředků (dolů, hutí, velkých průmyslových podniků apod.), prosazení rovnoprávnosti žen, provedení odluky církve od státu a podobně. Proti tomuto pragmatickému proudu, napříště nazývaném sociálně demokratická pravice, se ostře vymezilo radikální levicové křídlo, v jehož čele se objevil Bohumír Šmeral.⁶⁾ Tito radikálové kritizovali účast sociální demokracie v koaličních vládách „buržoazního“ Československa. Sami očekávali, že v blízké budoucnosti dojde k propuknutí proletářské revoluce také v prostoru střední Evropy. Navázali proto kontakty s dalšími radikálními skupinami v Československu a s nově ustanovenou III. (komunistickou) internacionálou.⁷⁾ Nastoupili tak cestu rozkolu, která vedla ke vzniku komunistické strany.

Naplno se rozkol v této straně projevil v předvolební kampani k prvním parlamentním volbám, které proběhly v dubnu 1920. Navenek sice sociální demokraté vystupovali jednotně, tato jednota však dostávala stále větší trhliny. Strana byla oslabena také odchody několika výrazných osobností.⁸⁾

6) Bohumír Šmeral (1880, Třebíč – 1941, Moskva) byl sociálnědemokratický politik, který se v této straně aktivně angažoval od počátku 20. století. Postupně se vypracoval až na předsedu strany, kterým se stal v období první světové války. Po vzniku Československa byl podroben výrazné kritice kvůli malé podpoře samostatnosti. Jeho vliv znovu zesílil v roce 1920, ve kterém se stal ústřední postavou marxistické levice v sociálně demokratické straně a po vzniku KSČ také prvním předsedou této strany. Z titulů, které se zabývají touto osobností, lze zmínit: Z. KÁRNÍK, *Socialisté na rozcestí*; Jan GALANDAUER, *Bohumír Šmeral: 1880–1914*, Praha 1981 nebo Jan GALANDAUER, *Bohumír Šmeral: 1914–1941*, Praha 1986.

Podrobnější informace o Šmeralově roli v konstituování radikální levice v ČSR viz například: Václav ŠPLÍCHAL, *Šmeralův odkaz z roku 1921*, Hradec Králové 2012.

7) III. internacionála (nazývaná také Komunistická internacionála nebo Komintern) vznikla počátkem března 1919 v Moskvě ustavujícím kongresem z popudu V. I. Lenina. Stala se konkurencí Socialistické internacionály, jejíž činnost byla obnovena v Bernu. Komunistická internacionála prosazovala myšlenku absolutní podřízenosti všech členských stran centrálnímu vedení. Další informace viz studie: Kevin McDERMOTT – Jeremy AGNEW, *Komintern: Dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011.

8) Především kvůli sporům ohledně postupu proti radikálnímu marxistickému křídlu stranu opustili František Modráček a Josef Hudec. Společně

Vnitrostranický konflikt naplno propukl na konci roku 1919. Počátkem prosince levicové křídlo uspořádalo první samostatnou konferenci, na které se prohlásilo za samostatnou politickou platformu v rámci sociální demokracie s názvem marxistická levice. Na tomto sjezdu delegáti také přijali Programové prohlášení marxistické levice, které mimo jiné požadovalo odchod ministrů sociální demokracie z vlády, vstup strany do Kominterny a svolání mimořádného sjezdu.⁹⁾ Na dalším setkání, konaném v březnu 1920 nedlouho před parlamentními volbami, vzniklo další prohlášení, které odsoudilo prodemokratickou politiku sociální demokracie a samotnou existenci Československa jako buržoazního státu. V tuto kritickou chvíli se vedení sociální demokracie neodhodlalo k radikálnějšímu řešení a proti marxistické levici výrazněji nevystoupilo. Přesto se v prvních parlamentních volbách mohli sociální demokraté z pohledu čísel cítit jako vítězové. Sociální demokracie získala více než 25 % hlasů a stala se nejsilnější parlamentní stranou. Přes nesporný volební úspěch aktivizovala po volbách marxistická levice

pak vytvořili Socialistickou stranu československého lidu pracujícího, která samostatně kandidovala v parlamentních volbách v roce 1920. Od roku 1923 krátce existovala pod názvem Strana pokrokových socialistů, načež se v polovině roku 1923 rozpadla.

František Modráček (1871, Habrovec-Louka – 1960, Praha) na počátku své politické dráhy inklinoval k anarchismu. Postupně se z něho stal jeden z čelných představitelů sociální demokracie. Během první světové války patřil ke kritikům politiky Bohumíra Šmerala. Po vzniku Československa reprezentoval sociální demokracii jako poslanec, načež byl v květnu 1919 svou stranou odvolán. Následně získal poslanecký mandát za výše zmíněnou socialistickou stranu. Od poloviny dvacátých let se však stal opět poslancem za sociální demokracii. V poslaneckém mandátu vydržel až do konce první republiky.

Josef Hudec (1872, Zaječice – 1957, Praha) se již na konci 19. století stal aktivním členem sociální demokracie a jedním z redaktorů Práva lidu. Také on se stal poslancem za sociální demokracii v československém parlamentu. Se stranou se rozešel a společně s Modráčkem založil vlastní socialistickou stranu. Po roce 1923 však změnil politickou organizaci a začal spolupracovat s národní demokracií, za kterou se do parlamentu dostal po volbách v roce 1929. Přesto i Hudec dokončil svou politickou kariéru v řadách sociální demokracie, když se v roce 1934 stal tzv. hospitantem v parlamentním klubu sociální demokracie.

Informace o obou osobnostech viz např.: Jan KUKLÍK, *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, in: Jiří Malíř – Pavel Marek, *Politické strany (Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861–2004)*. Díl I. (období 1861–1938), Brno 2005, s. 683nn.

9) Členové marxistické levice odmítli koaliční politiku současné sociálně demokratické strany a požadovali okamžitý odchod ministrů z vlády. Mezi další požadavky patřilo zahájení příprav na revoluční vystoupení dělníků proti aktuálnímu politickému systému a jasné vymezení levicového křídla v rámci sociální demokracie. Marxisté také požadovali začlenění do III. internacionály. Pozn. autora.

svou činnost a nastoupila cestu k otevřenému roztržce. Poprvé se antagonismus obou frakcí výrazně projevil počátkem června, kdy stoupenci levice odmítli hlasovat pro programové prohlášení vlády, kterou vedl sociální demokrat Vlastimil Tusar. Hlavní konflikt měl ale teprve přijít.

Boj o Lidový dům a pokus o generální stávkou

Vnitrostranické rozpory, které se v této době již nikdo nesnažil skrývat, se vyhroutily s příchodem podzimu 1920. Na počátku září se na stranické konferenci marxisté veřejně přihlásili k 21 bodům Komunistické internacionály a deklarovali snahu o prosazení tohoto postupu v celé straně.¹⁰⁾ Pragmatické vedení strany se odhodlalo k zásadní akci a 14. září přijalo rezoluci, ve které prohlásilo, že příslušníci komunistické ideologie se nadále nemohou považovat za členy sociální demokracie. Zároveň se posunulo datum konání plánovaného sjezdu, který měl proběhnout na konci září, kvůli oprávněným obavám, že by na sjezdu měla levice převahu a mohla by stranu zcela ovládnout. Marxisté se nechtěli vzdát bez boje a následující den na vlastním zasedání prohlásili dosavadní vedení strany za odvolané a svolali delegáty strany na původně stanovený termín sjezdu. Ještě týž den večer se příslušníci marxistické levice zmocnili Lidového domu – sídla sociální demokracie v Praze. Získali tak především redakci stranického listu Práva lidu, odkud začali od 21. září vydávat titul nový – Rudé právo. Jednalo se o ukázkou síly levicového křídla, které v této době již usilovalo nikoli o rozštěpení strany, ale o její ovládnutí. Posílení pozice radikálů vyústilo v demisi druhé Tusarovy vlády, kterou po dohodě s prezidentem Masarykem vystřídal úřednický kabinet Jana Černého, který měl s pomocí odborníků bez politické příslušnosti stabilizovat poměry. V souvislosti s vládní krizí a stranickým rozkošem se vedení sociální demokracie rozhodlo odložit plánovaný sjezd strany ze září na prosinec 1920. Marxistické křídlo změnu termínu sjezdu neakceptovalo a za účasti těchto radikálů sjezd proběhl v původně plánovaném termínu na konci září v Obecním domě. I když se jednalo o „vzdoroakci“ proti stranickému vedení, projevila se síla levicového křídla. Na konci září se v Obecním domě sešli delegáti zastupující více než dvě třetiny členstva sociální demokracie a demonstro-

10) 21 podmínek pro přijetí do Komunistické internacionály v písemné podobě přijal II. kongres Komunistické internacionály, který se konal od 19. července do 7. srpna 1920. Dokument byl však Leninem zformulován již v roce 1919. V zásadě se jednalo o jasně stanovená pravidla pro jednotlivé komunistické strany, která měla směřovat k nastolení komunistického režimu v dalších státech. Celý text dokumentu je možné najít online, dostupné z URL: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/ki_podm.php, [cit. 23. 7. 2018].

vali tak svou převahu. Oficiální sjezd uspořádaný vedením strany naopak proběhl v odloženém termínu na konci listopadu téhož roku. Roztržka v sociální demokracii tak dosáhla vrcholu, protože se vedení strany rozhodlo proti okupantům Lidového domu zasáhnout silou a přejít do otevřeného konfliktu. Z legislativního hlediska svůj postup ospravedlnilo skutečností, že stranický majetek byl zapsán na konkrétní osobu, v tomto případě na předsedu strany Antonína Němce. Násilný policejní zásah proti levicovým „okupantům“ na sebe nenechal dlouho čekat. Proběhl 9. prosince 1920 a stal se vyústěním otevřeného konfliktu mezi levým a pravým křídlem sociální demokracie. Jako reakci vydal výkonný výbor levice 9. prosince výzvu k zahájení časově neomezené generální stávkou, kterou zopakoval ještě následující den. Snaha marxistické levice však nepřinesla kýžený úspěch a po několika dnech vyzněla do ztracena. Vláda se k událostem postavila rázně a propukající nepokoje potlačila silou. Situace tak paradoxně posílila pozici vlády i prezidenta Masaryka.

Založení komunistické strany ani převzetí nadvlády nad sociální demokracií se tedy na konci roku 1920 marxistické levici nezdařilo. Naopak došlo k eskalaci názorových sporů mezi představiteli německých, slovenských a maďarských radikálů a příslušníků českého levicového křídla, zejména mezi Karlem Kreibichem¹¹⁾ a Bohumírem Šmeralem. Zatímco Kreibich požadoval co nejradikálnější postup a začlenění radikálních křídel do Kominterny, naopak Šmeral se méně agresivním a spíše taktickým postupem pokoušel udržet co nejširší členskou základnu. Z toho důvodu také posunul sjezd zástupců levicových křídel na konec března (nakonec se uskutečnil až v květnu).

Březen a duben 1921 také přinesl soudní dohru prosincových událostí. Před soudem stanula celá řada komunistických funkcionářů především z Kladska. Z nejznámějších jmen je možné zmínit Aloise Munu¹²⁾ (redaktora

11) Karel Kreibich (1883, Cvikov – 1966, Praha) byl severočeským rodákem. Před vznikem Československa působil v rakouské sociální demokracii. V roce 1920 se stal poslancem Národního shromáždění za německou sociální demokracii. Ve výkonu poslaneckého mandátu pokračoval i po přestupu do KSČ. Mandát následně obhájil i v parlamentních volbách v roce 1925. Počátkem 20. let byl jedním z nejvýraznějších kritiků postupu B. Šmerala. Pro podrobnější údaje viz Jindřich DEJMEK, *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, Praha 2012.

12) Alois Muna (1886, Lysice – 1943, Kladno) působil před první světovou válkou v sociální demokracii. Během první světové války se dostal na ruskou frontu, kde padl do zajetí. V březnu roku 1918 se stal předsedou nově ustanovené Československé komunistické strany v Rusku. Do nově vzniklého Československa z Ruska přišel s úkolem zajistit propuknutí bolševické revo-

komunistického tisku) a Antonína Zápotockého¹³⁾ (v té době tajemníka místní organizace sociální demokracie). Zpočátku se dokonce schylovalo k obvinění, že ve spolupráci s cizím státem (v tomto případě Ruskou sovětskou republikou) a za jejího finančního přispění připravovali převzetí moci a vyvolali generální stávkou. Pokud by se tato obvinění potvrdila, mohlo přijít obvinění z velezrady, za což by podle tehdejšího trestního řádu mohl být udělen nejvyšší trest. Nakonec obvinění odešli od soudu s kratším odnětím svobody za prokázané trestné činy rušení veřejného pořádku a zločin veřejného násilí. Nutno dodat, že se z vězení dostali již v roce 1922 díky amnestii prezidenta Masaryka, když si odpykali přibližně polovinu udělených trestů.

Ve znamení ustavujícího a slučovacího sjezdu

Rozhodující kroky k založení komunistické strany v Československu proběhly oproti původním předpokladům příslušníků marxistické levice až v roce 1921. Již v prvním měsíci roku 1921 se po vzájemném jednání vyslovili příslušníci krajně levicových sil slovenské a maďarské národnosti pro vstup do Komunistické internacionály. Ve stejnou dobu byli radikálové vyloučeni z německé sociální demokracie v Československu a také oni se v březnu 1920 vyslovili pro vstup do Kominterny a vytvořili dočasnou sekci

luce. Byl však v polovině roku 1919 zatčen pro spolupráci s Bélou Kunem a maďarskými komunistickými radikály. Před koncem procesu však získal od prezidenta Masaryka milost. Podruhé se před soud dostal pro podněcování nepokojů během tzv. prosincové stávky. K jeho štěstí se soud zabýval pouze méně závažnými zločiny a po propuštění se zapojil do činnosti KSČ. Mezi lety 1922 až 1924 se stal předsedou strany. V roce 1929 v době nástupu skupiny kolem Klementa Gottwalda však ze strany z donucení odešel.

Ústav pro studium totalitních režimů. Mědailony vedoucích funkcionářů KSČ. Dostupné online z URL: <http://old.ustrcr.cz/cs/alouis-muna>, [cit. 22. 12. 2017] nebo příslušné heslo v chystané publikaci: Petr ANEV – Matěj BÍLÝ, *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ v letech 1921–1989*, Praha 2018 (v tisku).

13) Antonín Zápotocký (1884, Zákolany – 1957, Praha) byl synem socialistického intelektuála, novináře a spoluzakladatele české sociální demokracie. V mládí se vyučil kameníkem a pracoval například na dostavbě chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Ještě před první světovou válkou působil na Kladensku jako redaktor sociálně demokratického tisku. Po návratu ze zákopů první světové války se stal jednou z hlavních postav krajně levicového křídla v sociální demokracii. Patřil mezi organizátory pokusu o generální stávkou v prosinci 1920, za což si měl odpykat 18 měsíců odnětí svobody, z nichž devět skutečně ve vězení strávil. Po návratu z vězení byl členem Šmeralova křídla v KSČ, přesto se ve vedení strany udržel i po roce 1929 a nástupu Gottwaldovy skupiny. Více informací viz např. Jiří PERNES, *Takoví nám vládli: Komunističtí prezidenti Československa a doba, v níž žili*, Praha 2000.

budoucí komunistické strany v Československu.¹⁴⁾ Paradoxně nejopatrněji si tak počínali příslušníci krajně levicového křídla v rámci české organizace sociálně demokratické strany pod Šmeralovým vedením.

Období od jara do podzimu 1921 by se proto na krajně levicové scéně v Československu dalo charakterizovat jako názorový souboj mezi „opatrným“ Šmeralem a radikálními představiteli levicových křídel ostatních národností. Šmeral si uvědomoval neúspěch pokusu o převzetí moci komunistickými kolegy v sousedním Německu a zároveň si uvědomoval, že pokus o vyvolání generální stávky odhalil, že komunistické hnutí v Československu zatím není natolik silné, jak si mnozí komunisté mysleli. Volil proto opatrnější postup, díky němuž chtěl na své straně udržet co největší počet členů sociální demokracie. Za svůj přístup byl radikály opakovaně obviňován z oportunistu. Mnohým komunistům nebylo milé ani Šmeralovo lpění na československém státě a odmítání radikálního internacionalismu. Kritiku sklízel nejen v samotném Československu, ale výtky zazněly i v řadách Kominterny, která se sama jasně vymezila proti sociální demokracii a mnohdy v ní spatřovala většího nepřítele než v „buržoazních“ stranách.¹⁵⁾

Přes uvedenou kritiku dospěly události pod Šmeralovým vedením až ke květnovému ustavujícímu sjezdu v Národním domě v Karlíně. 15. a 16. května se zde sešlo více než pět stovek delegátů, kteří podle odhadů zastupovali více než 350 tisíc členů levicového křídla sociální demokracie. Hlavním řečníkem se stal Šmeral, v té době místopředseda výkonného výboru, který ve svém projevu vysvětlil důležitost přístupu k III. internacionále. Sám tento postup obhajoval aktuální situaci v Evropě. Navzdory předpokladům a přáním komunistů se režim plně uchytil pouze v sovětském Rusku, v jiných státech se pokusy o převzetí moci komunisty nezdařily. Šmeral dále obhajoval přistoupení k internacionále národnostními rozdíly v levicovém hnutí v Československu, které by se tímto krokem z větší části vyřešily, a také existencí dalších poměrně silných dělnických stran, které komunistickou ideologii odmítaly. Naopak vyzdvihl velikost vznikající komunistické strany, která se v poměru k počtu obyvatel státu stala největší na světě a v absolutních číslech třetí největší po nesrovnatelně početnějším

14) V květnu roku 1921 vznikla také Židovská komunistická strana v Československu, která se vyčlenila ze židovské sociální demokracie Poale Zion. Pozn. autora.

15) Šmeral byl za svůj málo agresivní a spíše taktický přístup kritizován také svými kolegy na III. kongresu Kominterny, který proběhl v Moskvě v červnu a červenci roku 1921. Mezi hlavní kritiky patřil např. Béla Kun či Grigorij Zinovjev. K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominterny*, s. 231–232.

Německu a Rusku. Poněkud zarážejícím, i když v dobovém kontextu vlastně logickým názorem, je výrok, že komunismus je odrazem dějinného vývoje a v současné době se stává náboženstvím chudých.¹⁶⁾

I když během tohoto květnového víkendu komunistická strana vznikla, problémy s vnitřním uspořádáním a vedením strany rozhodně nezmizely. Nelze se divit Šmeralovu opatrnému přístupu, který jasně vnímal rozpory s německými komunisty v rámci ČSR. Proto zpočátku navrhoval, aby se v nové straně zachovaly stávající stranické aparáty (český a německý) a nad nimi vznikl společný výkonný výbor, který by na činnost jednotlivých sekcí dohlížel. Tímto postupem se však dostal do přímého rozporu s požadavky Kominterny, která odmítala existenci více sekcí v rámci jednoho státu a naopak požadovala existenci pouze jedné organizace bez ohledu na národnostní složení státu. Tato kritika eskalovala v červenci 1921 na III. kongresu Kominterny, na kterém proti Šmeralovi nejrázněji vystoupil Karel Kreibich. Přestože se Šmerala a jeho rozvážného postupu zastal také Lenin, stanovila exekutiva Kominterny termín, do kterého musí dojít ke sloučení KSČ a německé sekce. Za nejzazší termín byl stanoven 1. listopad 1921. Českým komunistům tak nezbylo než svolat další, tentokrát slučovací sjezd, který proběhl od 30. října do 2. listopadu 1921 v Národním domě na Smíchově.¹⁷⁾ Jednalo se o logické vyústění spon-tánního procesu, protože v předcházejících týdnech docházelo na mnoha místech ke slučování národních organizací. Na sjezdu náleželo hlavní slovo Kreibichovi a Šmeralovi. Patříčně poučen z letního jednání Kominterny vystoupil Šmeral s projevem, ve kterém uznal svůj chybný postup ve snaze dosáhnout jakési federalizace komunistického hnutí v Československu. Zároveň slíbil, že bude respektovat všechny požadavky komunistických kolegů z řad národnostních menšin Československa. Také Kreibich výrazně ubral na své kritice a podpořil myšlenku sloučené a jednotné komunistické strany pro všechny národnosti v Československu. Jeho kritika Šmerala po III. kongresu Kominterny, na kterém oba soupeře smířil Lenin, výrazně oslabil. Na okraj je možné zmínit fakt, že národnostní třenice polevily jen na určitou dobu. Především ve třicátých letech znovu vypluly na povrch, když se značná část německých komunistů přesunula do vznikající sudetoněmecké strany. Nicméně listopadový slučovací sjezd znamenal

16) M. NECHVÁTAL, *15. 5. 1921 – Založení KSČ*, s. 30.

17) Zajímavostí se stalo umístění sloganu „Proletáři všech zemí, spojte se!“ v sedmi jazycích užívaných v ČSR – česky, slovensky, rusínsky, polsky, maďarsky, německy a jidiš. Pozn. autora.

vznik jednotné komunistické strany zahrnující samotnou KSČ a dále její německou sekci, polskou komunistickou stranu, část anarchokomunistů a židovskou komunistickou organizaci.

Lze také poznamenat, že ne všichni příslušníci marxistické levice souhlasili se vznikem komunistické strany napojené na Komunistickou internacionálu. Skupina kolem Vincence Charvát¹⁸⁾ a Viléma Brodeckého¹⁹⁾ se pokusila vzepřít 21 podmínkám stanovených Kominternou. Na ustavujícím sjezdu tito představitelé plánovali vyvolat roztržku ve straně. Jejich plány však nezůstaly v tajnosti a na květnovém sjezdu se této skupině výraznější odpor vyvolat nepodařilo. Vystoupili proto z nově vzniklé KSČ a založili Neodvislou radikální sociálně demokratickou stranu.²⁰⁾

18) Vincenc Charvát (1889, Třebíč – 1947, Praha) působil v řadách sociální demokracie a během období prvorepublikového Československa prodělal značné stranické změny. Během první světové války působil v Rusku, kde se stal také redaktorem časopisu Čechoslovan v Kyjevě. V prvních parlamentních volbách získal poslanecký mandát za sociální demokracii. Stal se příslušníkem krajně levicového křídla a směřoval do vznikající komunistické strany. Nesouhlasil však se vstupem KSČ do Kominterny, a tak se stal ústřední postavou nově vzniklé Neodvislé radikálně sociálně demokratické strany. Následně se stal členem Socialistického sjednocení, aby se v polovině dvacátých let vrátil do mateřské sociální demokracie. Od poloviny dvacátých let minulého století byl také redaktorem Práva lidu. J. KUKLÍK, *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, s. 687; Pavel MAREK, *Komunistická strana Československa*, in: J. Malíř – P. Marek, *Politické strany (Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861–2004)*, s. 727; TÝŽ, *Čeští anarchokomunisté*, in: Tamtéž, s. 757.

19) Vilém Brodecký (1874, Praha – 1950, Praha) byl sociální demokrat, který před a během první světové války zastával centristické postoje. Obhajoval myšlenku existence jednotné sociální demokracie v celém Rakousko-Uhersku. Po prvních parlamentních volbách v Československu se stal poslancem za českou sociální demokracii. Společně s Vincencem Charvátem stranu opustil a podílel se na vzniku KSČ. Do strany nakonec nevstoupil a stal se spoluzakladatelem Neodvislé radikálně sociálně demokratické strany. Po neúspěchu tohoto politického subjektu se oklikou vrátil do sociální demokracie, které zůstal věrný po zbytek první republiky. J. KUKLÍK, *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, s. 687 a 706.

20) Odpůrci Komunistické internacionály založili na konci května 1921 v Praze vlastní stranu pod názvem Neodvislá radikální sociálně demokratická strana. Strana měla v Národním shromáždění tři poslance (Charvát, Brodecký a Klein). V roce 1923 splynula se Socialistickou stranou československého lidu pracujícího a vytvořila Socialistické sjednocení. P. MAREK, *Čeští anarchokomunisté*, s. 757–759.

Počátky komunistického hnutí v Pardubicích Rozkol v sociální demokracii (do podzimu 1920)

První poválečné volby, ve kterých se volilo do obcí, proběhly v Pardubicích v neděli 15. června 1919. Také zde volební výsledky kopírovaly celostátní úspěch sociálně demokratické strany. V nově zvoleném zastupitelstvu, které mělo 42 členů, získali sociální demokraté 19 mandátů, téměř dvojnásobek oproti druhým československým socialistům, kteří získali mandátů deset.²¹⁾ Sociální demokraté také obsadili post starosty města, který obhájil František Vácha.²²⁾ V městské radě získali šest z jedenácti křesel²³⁾ a pod jejich kontrolu připadly nejdůležitější odbory činnosti městské rady – například hospodářský, chudinský, zásobovací či odbor pro veřejné práce.²⁴⁾

V následujících měsících patřila v Pardubicích k nejpálčivějším problémům kritická situace se zásobováním potravinami a dalšími základními komoditami. Nejhuře nesli tuto situaci příslušníci méně majetných skupin pardubického obyvatelstva, kteří zároveň z velké části patřili mezi voliče socialistických stran. Postupně se tak zvyšovalo napětí mezi širokými vrstvami především dělnického obyvatelstva Pardubic a zastupitelstvem města. K prvním výrazným protestům došlo na počátku října 1919, kdy zástupci dělníků z předních pardubických podniků protestovali před pardubickou

21) Za sociálně demokratickou stranu se městskými zastupiteli stali: Marie Bachurová, Alois Barták, Antonie Boubelíková, Jan Bubák, Václav Hasman, František Havlíček, František Hlaváček, Antonín Hromádko, František Kalivoda, Marie Kolářová, Josef Kristek, Viktor Löwy, Alois Novák, Rudolf Pačovský, František Picko, Jan Šimůnek, Karel Schöffler, Josef Tichánek, František Vácha. Státní okresní archiv (dále SOKA) Pardubice, Pamětní kniha města Pardubice, díl II. 1895–1933, s. 389.

22) František Vácha (1878, Dobříč – 1965, Pardubice) se vyučil obuvníkem a záhy vstoupil do regionální politiky, kde inklinoval k sociální demokracii. Po svém příchodu do Pardubic na počátku 20. století se stal jednou z ústředních postav tohoto politického proudu v Pardubicích. K jeho popularitě přispělo i místo redaktora v místním stranickém listu *Východočeský obzor*. Od roku 1909 zasedal v městském zastupitelstvu a v říjnu 1918 veřejně přednesl vyhlášení o vzniku samostatného státu. Poválečná obliba socialistických stran ho vynesla do křesla starosty města, které zastával v letech 1919–1923. V době rozkolu v sociálně demokratické straně se postavil proti krajní levici a byl odpůrcem komunistické ideologie. Od konce dvacátých let minulého století zastával post poslance a následně senátora československého parlamentu. Dagmar BRONCOVÁ, *Kniha o městě Pardubice*, Praha 1999, s. 19.

23) Sociální demokraty v městské radě reprezentovali: Marie Kolářová, Josef Tichánek, Antonín Hromádko, Viktor Löwy, Václav Hasman a Rudolf Pačovský. SOKA Pardubice, Pamětní kniha města Pardubice, díl II. 1895–1933, s. 389.

24) Tamtéž, s. 390.

radníci a vynutili si jednání se starostou Váchou a představiteli příslušných odborů. Demonstranti získali příslib urychleného zlepšení zásobovací situace a ještě týž den odešel na Ministerstvo pro zásobování lidu telegram s prosbou o navýšení dodávek základních potravin do Pardubic.

Situace se v následujících týdnech nezlepšila, a proto v polovině prosince propukly nepokoje znovu. Pravděpodobně v této době lze sledovat vznik radikální skupiny sociálně demokratických příznivců, pro něž starosta Vácha a jeho kolegové ze sociální demokracie pozbyli důvěry. 15. prosince se na dnešním Pernštýnském náměstí sešli demonstranti, kteří vyslali své zástupce, mezi nimiž se aktivně projevoval jeden z pozdějších komunistických předáků Jan Sýkora, na pardubickou radnici. Společně se starostou Váchou se následně zradikalizovaní dělníci odebrali k budově okresního hejtmanství. Podle dochovaných zpráv se přes snahu zdejších úředníků nepodařilo dosáhnout s radikály dohody a mělo dojít i na fyzickou inzultaci několika pracovníků hejtmanství. Menší fyzickou újmu měl utrpět i starosta Vácha, načež proti demonstrantům zasáhli vojáci. Vojenský oddíl se pokusil situaci uklidnit se zbraněmi s nasazenými bodáky a jen shodou náhod nedošlo k vážnějším zraněním. Z nepokojů vyvodil osobní odpovědnost okresní hejtman Emilián Trola,²⁵⁾ který rezignoval na svou funkci. Ke zlepšování situace se zásobováním potravinami však přes veškeré protesty dělníků docházelo jen velmi pomalu. Radikálové v řadách sociálních demokratů tak začali získávat další příznivce.

K výraznějším projevům levicového křídla v sociální demokracii docházelo v Pardubicích od počátku roku 1920. Na pravidelně se opakujících schůzích sociálních demokratů v Dělnickém domě²⁶⁾ získávali příznivci levice převahu, což se projevovalo i několikerým neúspěchem čelných představitelů sociálních demokratů, kteří na návštěvu pardubické organizace dorazili z pražského ústředí. Naopak s úspěchem se setkalo vystoupení poslance Brodeckého na schůzi konané 30. ledna 1920. Podle dochovaných zpráv jeho příspěvek, ve kterém představil „komunisticko-bolševický“ pro-

25) PhDr. Emilián Trola pocházel z Prahy, kde se v roce 1871 narodil. Po ukončení gymnázia nastoupil na studia práv na Karlo-Ferdinandově univerzitě. Vedle právníckého oboru se věnoval také hudbě. Svou úřednickou dráhu začal na pražském místodržitelství. Do Pardubic přišel na konci dubna 1918. Více informací je uvedeno v článku: Jiří KOTYK, *PhDr. Emilián Trola (1871–1949)*, Zprávy Klubu přátel Pardubicka LI, 2016, č. 11–12, s. 398–404.

26) Tzv. Dělnický dům v Jindřišské ulici čp. 276 nechala sociálně demokratická strana postavit na počátku 20. století jako svůj spolkový dům. Vedle přednáškových sálů se zde nacházel také biograf. Pozn. autora.

gram, obecenstvo přijalo se všeobecným souhlasem.²⁷⁾ Schůze se konala v době, kdy krajní levice v sociální demokracii vydala programové prohlášení, které obsahovalo již zmíněné požadavky na odchod ministrů strany z Tusarovy vlády, širokou vlnu znárodnění velké části výrobních prostředků či přípravu na revoluční převzetí moci. Tyto projevy radikálního křídla komentoval i místní tisk. V národně demokratickém Východu se objevil názor, že aktuální politické problémy jsou způsobeny neschopností Tusarovy vlády a slabosti nejsilnější vládní strany. Dále byla vyslovena domněnka, že vývoj v sociální demokracii, který směřoval k oddělení krajního křídla a vytvoření komunistické strany, je paradoxně žádoucí. List zastával názor, že další vývoj ukáže, že komunistické hnutí je neschopno v Československu přežít a spoléhá pouze na dočasný úspěch bolševiků v Rusku. „*Projev jest jen dokladem naší neutěšené situace, do níž za osmiměsíční činnosti nás Tusarova vláda zavedla a ukazuje příliš varovně důsledky, v nichž by národ musil žít, pokud by zvítězily sobecké zájmy třídní. Levice sociálně demokratická ustavila se pod vlivem ruských událostí. [...] Kdykoli rudá vlna v Rusku vzedmula se do výše, vždy i naši ctitelé Trockého et comp. dodávali si odvahy vystoupiti otevřeněji. Jedno je však jisté. Rudá vlna v Rusku klesne a zajde. Musí zajíti, protože odporuje zákonům vývoje. Dnešní sláva jest posledním vzplanutím sil. Potom zmizí i tato levice.*“²⁸⁾

Samotnou schůzi odsoudil agrární Východočeský republikán, který vyslovil naději, že stupňující se radikalismus značné části dělnictva, který je zaměřen proti samotné podstatě nově vzniklého Československa v levicovém hnutí, nakonec nepřevládne a příznivci socialistických stran své politické preference přirknou stranám, které podporují demokratický charakter Československa: „*K vyslechnutí všech těch briskních šlágrů, tupících všechno na světě a neuznávajících nic jiného než hrubou nadvládu továrního dělnictva, nutno se obrnití velkou dávkou sebezapření. Nehorujeme nikterak pro radikální plané vlastenectví, ale takovou řeč, v níž se přímo plívá na vše, co nese národní známku, dle níž červenobílý prapor patří do bláta – takovou řeč prostě nemožno klasifikovati.*“²⁹⁾

Také v Pardubicích se v polovině dubna vydali voliči k volebním urnám a odevzdali své hlasy ve volbách do poslanecké sněmovny a následně do

27) SOKA Pardubice, Pamětní kniha města Pardubice, díl II. 1895–1933, s. 424.

28) Projev sociálně demokratické levice, Východ, roč. 3, 1920, č. 9, 31. ledna 1920, s. 1.

29) Bolševicko-komunistický program, Východočeský republikán, roč. 2, 1920, č. 6, 6. února 1920, s. 4.

senátu československého parlamentu. Ve volbách do poslanecké sněmovny potvrdila sociální demokracie ve druhém volebním kraji, kam patřily také Pardubice, pozici nejsilnější strany. V samotných Pardubicích získala více než sedmáct tisíc hlasů.³⁰⁾

Další vývoj radikální levice v Pardubicích kopíroval vývoj v pražském ústředí. Po nastalé roztržce v sociální demokracii se také v místní organizaci ustavila marxistická levice, která zahrnula přibližně polovinu aktuální členské základny sociální demokracie v Pardubicích.³¹⁾ Poté, co v Praze na konci září 1920 proběhl vedením strany nepodporovaný sjezd marxistické levice, následovaly podobné události také v Pardubicích. 8. října se v pardubickém Dělnickém domě sešli zástupci místní sociálně demokratické levice, aby se dohodli na dalším postupu. Výsledkem byla rezoluce, která veřejně podpořila usnesení přijatá na pražském sjezdu. Zároveň vznikl akční výbor, který měl ještě do konce měsíce října uspořádat župní sjezd sociální demokracie v Pardubicích, přestože vedení místní organizace, které stálo na straně umírněného vedení, požadovalo odložení župního sjezdu na konec kalendářního roku.

Vedení pardubické organizace sociální demokracie nemělo sílu zabránit konání župního sjezdu, který proběhl v hotelu Veselka 31. října 1920.³²⁾ Podobně jako v Praze se zde sešli delegáti zastupující většinu členstva pardubické župy sociální demokracie. Výsledkem byla jednoznačná rezoluce hlásící se k programu marxistické levice a znamenající skutečnost, že i v Pardubicích získali v rámci sociálně demokratické organizace převahu příznivci krajně levicového křídla.³³⁾ Podporu ve snaze o získání defini-

30) V Pardubicích získali sociální demokraté 17 314 hlasů, druzí agrárníci 10 493 hlasů a na třetím místě skončili čeští socialisté s rovnými pěti tisíci hlasy. Větší počet hlasů zaznamenala ještě národní demokracie (4 382 hlasů) a lidová strana (3 148 hlasů).

Volební výsledky v pardubickém volebním kraji, *Východ*, roč. 3, 1920, č. 32, 21. dubna 1920, s. 2.

31) SOKA Pardubice, f. Okresní úřad Pardubice, kt. 11, inv. č. 87, Zpráva okresního hejtmána z 23. února 1921.

32) Župní sjezd soc. dem. levice v Pardubicích, *Rudý východ*, roč. 1, 1920, č. 3, 5. listopadu 1920, s. 3.

33) Pro ilustraci je uveden text přijaté rezoluce: „*Uznáváme XIII. řádný sjezd strany, který konal se v Praze ve dnech 25.–28. září za účasti nesporné většiny řádně zvolených delegátů, za právoplatný a jedině jeho usnesení a rozhodnutí jsou pro nás závazná. Ukládáme všem organisacím a příslušníkům strany na pardubické župě, aby se jimi řídili a je bezpodmínečně dodržovali.*

Odsuzujeme s největší rozhodností rozvratnou činnost několika bývalých příslušníků naší strany, kteří pod záminkou, že chtějí stranu uchrániti před

tivní převahy v levicovém hnutí v Pardubicích získali krajní marxisté také na všeodborové konferenci pardubického kraje, která se konala tradičně v Dělnickém domě v Pardubicích 7. listopadu 1920. Mimo jiné delegáti vyjádřili podporu bolševické straně v Rusku a snažení o rozšíření komunistické ideologie do dalších zemí: „*S údivem sledujeme gigantický zápas proletariátu ruského s kapitalismem celého světa a v tomto boji přejeme jemu plného vítězství. Sláva veliké ruské revoluci! [...] Nechť žije veliké, silné sovětské socialistické Rusko.*“³⁴⁾

V říjnu 1920 začal v Pardubicích také vycházet tiskový orgán marxistické levice s názvem Rudý východ. Založení komunistického listu přineslo marxistickým radikálům možnost, jak své hnutí více propagovat a pustit se do otevřeného souboje se zbytkem sociálně demokratické organizace v Pardubicích. V předchozích měsících totiž příslušníci levice využívali k propagaci svých názorů pardubický list sociální demokracie Východočeský obzor. S prohlubující se roztržkou v řadách sociálních demokratů však byla budoucím komunistům zamezena možnost publikování svých textů na stránkách stranického listu. Spory vyvrcholily v první polovině října 1920, kdy několik desítek komunistických radikálů v čele s Janem Sýkorou obsadilo redakci listu a prohlásilo ji za majetek sociálně demokratické levice. Vedení pardubické organizace se pokusilo vyřešit nastalou situaci bez použití násilí a správní orgány nemusely zasahovat.³⁵⁾

Následkem toho se marxistická levice rozhodla vydávat vlastní tiskovinu s již zmíněným názvem. První číslo se ke čtenářům dostalo 22. října 1920. Je zajímavé, že v provolání ke svým příznivcům se autoři stále označovali za sociální demokraty a zároveň komunisty. Odsoudili postup umírněné části sociální demokracie a její snahu dosáhnout sociálních reforem pomocí jednání a „souboje“ na parlamentním základě republiky. Naopak začali volat

komunismem, sáhli k prostředkům, jimiž ohrožena jest jednota strany a jimiž mohou býti oslabeny řady třídně uvědomělého dělnictva. Vidíme v jejich činech zřejmé napomáhání reakci buržoasie, varujeme je před dalším pokračováním a apelujeme na veškeré soudruhy-proletáře, organizované v Čsl. soc. dem. straně dělnické, by nenechali se másti několika lidmi, ale otevřeně a bez váhání se postavili za naše usnesení, aby dělnická třída našeho státu v rozhodném okamžiku boje s majetnými vrstvami nebyla roztržena na několik frakcí. Pamatujte všichni, že toliko jednotná fronta dělnické třídy je zárukou našeho vítězství nad buržoazií.“ Rudý východ, roč. 1, 1920, č. 3, 5. listopadu 1920, s. 3.

34) Odborové organizace v pardubickém kraji se hlásí k idejím VŘSR, Rudý východ, roč. 1, 1920, č. 4, 12. listopadu 1920, s. 2.

35) SOKA Pardubice, f. Okresní úřad Pardubice, kt. 11, inv. č. 527, Zpráva okresního hejtmana v Pardubicích z 8. října 1920.

po otevřeném revolučním vystoupení, bez něhož podle jejich názoru není možné dosáhnout cílů socialistického učení: „*Do rukou našich věrných příslušníků vkládáme první číslo Rudého východu, který bude od dnešního dne agitátorem, rádcem a učitelem těch dělníků a dělnic, kteří neochvějně trvají na provádění revolučních zásad programu sociálně demokratické strany dělnické, jenž vybudován byl dle stěžejních bodů Marx-Engelsova Komunistického manifestu. [...] Smlouváním a dohadováním s ostatními vládnoucími třídami může sice být docíleno určitých reforem pro potřeby dne, ale dobytí a převzetí státu proletariátem může se stát jedině cestou revoluční. [...] Jsme připraveni na to, že budeme tupeni a snižováni nejhorším způsobem. [...] Odpovídáme předem docela krátce, jasně a otevřeně: jsme sociálními demokraty, komunismus, jak napsal již Engels před 70 lety, je nám teorií podmínek vítězství dělnické třídy.*“³⁶⁾ V úvodním čísle se čtenáři také dozvěděli argument, proč by se měli odvrátit od dosavadního stranického listu – Východočeského obzoru: „*Ano, soudruzi a soudružky, měli jste až do nedávna Východočeský obzor svým zastáncem a učitelem, ale v posledních dnech již není vaším časopisem, již nehájí vaše zájmy. [...] Nejen váš časopis, ale i lidé, stojící celá desetiletí ve vašich řadách, [...] ocitli se mimo vaše řady a postavili se za potlesku a jásavého volání buržoazie proti vám.*“³⁷⁾ Neklidná situace v sociálně demokratickém hnutí i v Pardubicích tak dospěla k prosincovým událostem a k pokusu o připojení se ke generální stávce.

Pokus o generální stávku (prosinec 1920)

Na výzvu k zahájení časově neomezené generální stávky zareagovali komunističtí představitelé v Pardubicích poměrně rychle. Již druhý den dopoledne se v Dělnickém domě sešli důvěrníci z většiny průmyslových podniků, kde bylo přijato rozhodnutí, že od páteční (10. prosince 1920) 14. hodiny bude ve všech továrnách, obchodech i živnostech vyhlášena generální stávka. Stávková činnost se měla vyhnout pouze elektrárně a obchodům s potravinami. Na uvedenou výzvu skutečně velká část dělníků zareagovala a v brzkém odpoledni opustila pracoviště a vydala se k Dělnickému domu, kde proběhla veřejná schůze. Narychlo ustavený akční výbor dělnictva rozhodl o vylepování plakátů s výzvami ke stávce a zároveň byli mezi dělníky vybráni radikálové, kteří měli za úkol v hlavních továrnách

36) Několik slov úvodem, Rudý východ, roč. 1, 1920, č. 1, 22. října 1920, s. 1.

37) Rudý východ se dává do služeb proletariátu, Rudý východ, roč. 1, 1920, č. 1, 22. října 1920, s. 2.

v Pardubicích donutit ty zbylé pracovníky, kteří první výzvy ke stávce neuposlechli, aby opustili pracoviště. K fyzickým inzultacím došlo podle dobových hlášení především v továrně Josef Prokop a synové.³⁸⁾

Reakce správních a policejních orgánů následovala rychle. Ještě během odpoledne vrchní komisař politické správy vedl jednání s představiteli stávkujících, přičemž došlo k uzavření dohody o tzv. pracovní svobodě. V praxi to mělo znamenat, že se představitelé akčního výboru zavázali nebránit svým kolegům, kteří hodlali zůstat v práci, vedení města se naopak zavázalo, že vyčká s nasazením vojska a policejních jednotek v ulicích. Gentlemanská dohoda však dlouho nevydržela, když dělníci předáci ve Franckově továrně hrozili nestávkujícím kolegům fyzickou inzultací a snažili se sobotní výrobu v této továrně zcela zastavit. Následkem toho se na sobotu do Pardubic přesunuly veškeré četnické zálohy a vojenská posádka v Pardubicích měla pohotovost.³⁹⁾

V sobotu 11. prosince většina dělníků do zaměstnání nenastoupila a v továrně Josefa Prokopa a ve Franckově továrně se práce nerozběhly vůbec. Naopak představitelé stávkového výboru se pokusili po Pardubicích rozšířit značné množství letáků a plakátů vyzývajících k zintenzivnění stávky. Správní orgány tuto činnost potlačily s použitím vojska, které tiskárny obsadilo. Zbytek víkendu levicová radikálové využili k přípravě na pondělí, kdy mělo dojít k hlavnímu propuknutí generální stávky. Na první den nového týdne se však pečlivě připravily i správní orgány. Z podrobné policejní zprávy vyplývá, že na pondělí bylo do služby připraveno téměř pět desítek četníků. Přibližně třicet pardubických četníků získalo posilu v podobě kolegů z Chrudimska a oblasti Chotěboře. K nim byly přiděleny nemalé vojenské síly, rozdělené do oddílů po přibližně dvaceti mužích.⁴⁰⁾ Každý vojenský oddíl doplněný o dva až tři četníky obsadil v pondělí brzy ráno hlavní průmyslové podniky v Pardubicích (například továrnu Josefa Prokopa, Franckovu továrnu, Melartos, pivovar, dílny státních drah). Poměrně silná vojenská asistence dohlížela na klid v ulicích dělnických čtvrtí, vojáci obsadili také poštovní úřad či budovu okresní politické správy.

38) SOKA Pardubice, f. Okresní úřad Pardubice, kt. 11, inv. č. 624, Situační zpráva o průběhu pokusu o generální stávku z 21. prosince 1920.

39) Tamtéž.

40) Jednalo se o příslušníky železničního pluku, který v Pardubicích pobýval od roku 1919. Více informací o příslušnících této vojenské jednotky viz například Tomáš JIRÁNEK – Radovan SOUŠEK, *Dějiny československého železničního vojska*, Praha 2014. O nasazení při nepokojích v průběhu let 1919 a 1920 se autoři publikace zmiňují na stranách 80 a 81.

Velmi důkladná opatření se vyplatila, protože v pondělí se práce roz-
běhly pouze v továrně Josefa Prokopa, přičemž do zaměstnání nastoupila
přibližně polovina dělníků. Většina ostatních se znovu shromáždila před
Dělnickým domem. Následně se podle policejních odhadů pět až šest set
stávkujících vydalo Wilsonovou třídou směrem k Palackého třídě, kde si
hodlali vynutit vstup do Prokopovy továrny, zastavit výrobu a továrnu
následně obsadit. Pořádkové síly pochodující dělníky zastavily nedaleko
pomníku bratranců Veverkových⁴¹⁾ a levicoví radikálové tak upořádali
namísto pochodu k továrně improvizovaný tábor lidu. Nejhlasitěji se zde
projevili místní předáci Jan Sýkora, Josef Melichar a Karel Richter. Podle
policejního hlášení „*improvisovali zde ve vzdálenosti asi 150 metrů před
kordonem tábor lidu, proklamující štvavým způsobem známé požadavky
komunistické a využívající účinných bezpečnostních opatření k pobuřo-
vání proti vládě.*“⁴²⁾ Po skončení proslovů se stávkující obrátili a vydali se
zpět k Pernštýnskému náměstí, kde se mezitím shromáždila další skupina
levicových radikálů. Bezpečnostním složkám se podařilo zabránit oběma
skupinám ve spojení a naopak demonstranty donutily k rozchodu. V ná-
sledujících hodinách k dalším incidentům nedošlo také proto, že vedení
města nebralo zprávu o možném pokusu o narušení železniční dopravy
v Pardubicích na lehkou váhu a po celé pondělí vojsko strážilo všechny
železniční přejezdy v Pardubicích a také železniční most přes Chrudimku.
Podobná opatření platila i pro ochranu pardubické rafinerie.⁴³⁾

Obdobně důkladná opatření platila i následující den, který však pro-
běhl v klidnějším duchu. Pozitivně ve prospěch veřejného klidu a pořádku
zapůsobila toho dne vydaná vyhláška o zákazu neohlášených táborů lidu
a veřejných průvodů. Během úterního odpoledne se také na okresní úřad
dostavil Jan Sýkora v čele akčního výboru stávkujících k jednání o odvolání
vojenské a četnické asistence z továren. Zároveň výbor požadoval vydání
záruky, že nikdo ze stávkujících nedostane výpověď ze zaměstnání. Text
výzvy se nesl v duchu rétoriky marxistické levice a je jistě přínosné z něj
citovat: „*Stávka, která jako protest proti brutalitě ze strany státních úřadů,
v jejichž činech spatřujeme porušení základních práv občanských, splnila svůj*

41) Pomník bratranců Veverkových původně stál před židovskou synagogou
na začátku dnešní Palackého třídy. Po zbourání pardubické synagogy v roce
1958 byl pomník přemístěn na současné místo nedaleko kostela Sv. Jana Křtitele
v ulici Bratranců Veverkových. Pozn. autora.

42) SOkA Pardubice, f. Okresní úřad Pardubice, kt. 11, inv. č. 624, Situační
zpráva o průběhu pokusu o generální stávkou z 21. prosince 1920.

43) Tamtéž.

účel. V předpokladu, že v dnešní schůzi poslanecké sněmovny bude jednáno o našich požadavcích rázu politického i hospodářského, které námi byly při vzniku stávky vytyčeny, jsme ochotni nastoupiti zítřejším dnem počínaje opět v plném počtu práci. To se však může státi jedině tehdy, bude-li nám zaručeno, že nikdo ze stávkujících nebude z příčin ze stávky vzniklých propuštěn.“⁴⁴⁾ V prvním případě od představitelů úřadu získali příslib kladného vyřízení, u požadavku druhého jim bylo nabídnuto pouze zprostředkování jednání s vedením jednotlivých podniků. Konec neklidné situace byl však zdánlivý, protože v úterních večerních hodinách došly do Pardubic znepokojivé zprávy o krvavých střetech stávkujících s vojskem na Mostecku a akční výbor stávkujících vydal další výzvy k pokračování stávkové činnosti. Výzvam však již většina dělníků nevěnovala pozornost a podle dochovaných pramenů nastoupilo během středy více než 60 procent stávkujících do zaměstnání.⁴⁵⁾ Zbytek nastoupil na svá pracoviště ve čtvrtek, čímž pokus o generální stávku v Pardubicích skončil. Zákaz veřejných shromáždění, táborek lidu, divadelních představení apod. platil do 21. prosince 1920.

Informace o pokusu o vyvolání generální stávky se objevily také na stránkách kroniky města Pardubic. Díky většímu časovému odstupu zápisu v kronice od průběhu událostí je stávková činnost zmíněna stručně a zjednodušeně: „V pátek dopoledne 10. prosince (v kronice je uvedeno nepřesné datum 17. prosince; pozn. autora) byla zahájena částečná stávka ve větších závodech, ale nejnuttější práce byla udržena. Všechny menší závody, především tiskárny, pracovaly úplně. V pondělí přes veškeren teror stávkovalo pouze dělnictvo, hlásící se ke komunistům. [...] Okresní politická správa vydala vyhlášku o mimořádných opatřeních k zabezpečení veřejného pokoje a právního řádu pro politováníhodné události posledních dnů. Demonstrační průvody, shlukování se bezpodmínečně zakazovaly. Byl též zakázán prodej lihových nápojů, pořádání zábav. [...] Mládež do 16 let nesměla meškati po 6. hodině večerní mimo dům. Výjimečná tato opatření politické správy byla dne 22. prosince v celém rozsahu zrušena.“⁴⁶⁾

44) SOKA Pardubice, f. Okresní úřad Pardubice, kt. 11, inv. č. 1398, Resoluce stávkujícího výboru z 15. prosince 1920.

45) Z dochovaných statistik vypracovaných Okresním úřadem Pardubice lze získat informace, jaké procento pracujících se v jednotlivých závodech připojilo ke stávce a jakou škodu dělníci svou nepřítomností způsobili. Nejvíce byly poškozeny továrny Josefa Prokopa, Jindřicha Francka a také firma Hübner a Opitz. SOKA Pardubice, f. Okresní úřad Pardubice, kt. 11, inv. č. 642, Zpráva o škodách vzniklých stávkovou činností dělníků z 10. ledna 1921.

46) SOKA Pardubice, Pamětní kniha města Pardubic, díl II. 1895–1933, s. 423.

Komunistický pokus o stávkou našel odezvu také na stránkách místního tisku. Národně demokratický východ konstatoval, že částečný úspěch komunistických radikálů v prvních hodinách po výzvě ke generální stávce byl způsoben především neschopností místního vedení sociální demokracie (list je nazývá sociálně demokratickou pravicí; pozn. autora): „*Komunisté v Pardubicích mají více štěstí nežli rozumu. Strhli totiž v počátcích hnutí za sebou značnou část dělnictva za naprosté bezmocnosti sociálně demokratické strany (pravice), a tak se zpočátku zdálo, že stávka bude opravdu úspěšná. [...] Zklamala naprosto sociálně demokratická pravice. Vůdcové ponechali dělnictvo bezradné, bez pomoci. [...] Nemá energie, nemá ani dost síly, aby ve zmatcích doby dovedla mezi dělnictvem působiti pro zdravý směr politický.*“⁴⁷⁾ Východočeský republikán se v komentáři k prosincovým událostem uchýlil k alegorii, když nazval komunistickou ideologii jakousi nákazou, která nahlodává samotnou podstatu československého státu: „*Nazveme bolševismus přímo: dračí símě. [...] A to dračí símě seji nepřátelé našeho národa a státu. [...] Tahají se o Lidový dům sociálně demokratický v Praze. A spor tento má odnésti republika. Ať se kvůli tomu v republice stávkuje. [...] Stávka bez příčiny. Teror bez ohraničení. Bolševik drží v ruce sukovicí a chce bít dělníka republiky, který pracuje. Zjev hrozný, odporný.*“⁴⁸⁾

Předešlé události měly také soudní dohru. Na hlavní představitele akčního výboru a další levicové radikály byla podána trestní oznámení pro rušení veřejného pokoje, pobuřování a šíření nepovolených letáků a plakátů, které podněcovaly ke stávce. Zatčení tak neušli Karel Richter, Jan Sýkora, Josef Melichar, Josef Novotný a Josef Sedlák. Dalších radikálů pak byli vyšetřováni na svobodě.⁴⁹⁾ Proces probíhal u Krajského soudu v Chrudimi, kde se obžalovaní 24. března 1921 dozvěděli rozsudky. Jan Sýkora byl odsouzen k trestu pěti měsíců nepodmíněně a Josef Melichar k šesti týdnům vězení s podmíněčným odkladem na dva roky. Ostatní obžalovaní byli zproštěni obžaloby nebo odešli od soudu s peněžitými tresty.⁵⁰⁾ O ohlasu

47) Komunistický pokus o generální stávkou v Pardubicích, Východ, roč. 3, 1920, č. 83, 18. prosince 1920, s. 1.

48) Dračí símě, Východočeský republikán, roč. 2, 1920, č. 53, 17. prosince 1920, s. 1.

49) Na svobodě byl vyšetřován Čeněk Slavík, obuvník v Pardubicích, a Marie Nejtková, dělnice z Chrudimi. SOKA Pardubice, f. Okresní úřad Pardubice, kt. 11, inv. č. 624, Situační zpráva o průběhu pokusu o generální stávkou z 21. prosince 1920.

50) Proces s pardubickými bolševiky, Východ, roč. 4, 1921, č. 13, 26. března 1921, s. 4.

soudního procesu s pardubickými komunisty svědčí i zápis v pardubické kronice, ve které se podobné informace často neobjevují: „*Dne 24. března zodpovídali se před krajským soudem v Chrudimi původci prosincových událostí Jan Sýkora, tajemník, a Josef Melichar, redaktor Rudého východu, vůdci komunistů. Byli odsouzeni do žaláře.*“⁵¹⁾

Vznik komunistické organizace a počátky činnosti (rok 1921)

První měsíce roku 1921 se v sociálně demokratickém táboře nesly v duchu souboje mezi krajní levicí, která směřovala k vytvoření samostatné strany, a pravicí, která se snažila udržet co největší počet členů sociálně demokratické strany. Také v Pardubicích se antagonismus obou táborů projevoval. Levice i pravice pořádala veřejná vystoupení, svá stanoviska a postup obhajovaly ve svých tiskovinách a několikrát došlo i na přímou konfrontaci. Například na schůzi sociálně demokratické pravice ve Svítkově 21. března 1921 došlo k narušení schůze komunistickými radikály, kteří se vmísili do řad posluchačů a hlasitě přerušovali vystupující řečníky. Postupně začali hrozit použitím násilí, načež se dohlížející četnická asistence rozhodla schůzi rozpustit.⁵²⁾ Naopak organizace komunistických schůzí vykazovala v tomto období lepší organizaci a z hlediska počtu účastníků také výraznější úspěchy. Jedna z těch větších proběhla 21. března 1921 a představil se na ní v roli jednoho z řečníků také Josef Haken.⁵³⁾ Ve svém příspěvku obhajoval nutnost vytvoření samostatné komunistické strany a jejího začlenění do III. internacionály, která byla podle jeho slov jedinou organizací schopnou prosadit požadavky dělnictva proti buržoazii.⁵⁴⁾

51) SOKA Pardubice, Pamětní kniha města Pardubic, díl II. 1895–1933, s. 442.

52) SOKA Pardubice, f. Okresní úřad Pardubice, kt. 11, inv. č. 198, Zpráva o přerušené schůzi sociální demokracie z 23. března 1921.

53) Josef Haken (1880, Markvartice – 1949, Praha) vystudoval učitelský ústav a od prvních let dvacátého století působil jako pedagog. V období před první světovou válkou se angažoval v sociální demokracii. Během první světové války bojoval v rakousko-uherské armádě na srbské a italské frontě. V politických názorech se řadil mezi příslušníky tzv. národního křídla v sociální demokracii. V parlamentních volbách v roce 1920 získal poslanecký mandát za sociální demokracii, aby se následně přiklonil ke krajně levicovému křídlu. Po vzniku KSČ zastával vysoké posty včetně pozice předsedy strany (1924–1926). Ve vedení strany zůstal i po ovládnutí strany Klementem Gottwaldem. P. MAREK, *Komunistická strana Československa*, s. 720, 731; F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí*, s. 81–82.

54) Karel KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany v Pardubickém kraji*, Pardubice 1955, s. 26.

V první polovině května, kdy se již blížil ustavující sjezd komunistické strany, se ke vzniku nového politického útvaru vyjádřily i místní tiskoviny. S očekávaným odsouzením se čtenáři mohli seznámit na stránkách Východu: „*Když loňského roku na podzim jednalo se o ovládnutí tehdy formálně jednotné strany sociálně demokratické, popírali dnešní vůdcové našich komunistů, že tvrzení starých sociálně demokratických předáků, jako by levici šlo o rozbití strany a o převedení sociálně demokratického dělnictva do jiné strany nežli je strana sociálně demokratická, bylo by správným. Tvrдили tehdy, že stojí na zásadách strany sociálně demokratické. [...] Dnes sociálně demokratická levice tento svůj titul odkládá a přijímá otevřeně název strany komunistické. Máme tedy v republice novou stranu, která otevřeně přiznává se k zásadám, jichž uskutečňování znamenalo by konec republiky.*“⁵⁵⁾

Po květnovém sjezdu a vzniku Komunistické strany Československa proběhl také v Pardubicích ustavující župní sjezd komunistické organizace. Delegáti pardubického regionu (na konferenci pojmenovaného jako II. pardubická župa) přijali rezoluci podporující vznik strany i její směřování do řad Komunistické internacionály: „*Komunistická strana Československa (sekce III. internacionály) je skutkem. [...] Semkněme se kolem mohutné Komunistické strany Československa. [...] Vše pro zdar a další mohutnění mezinárodní komunistické strany! [...] Sláva III. komunistické internacionále.*“⁵⁶⁾ O měsíc později se v Pardubicích konal druhý župní sjezd, na kterém byl zvolen krajský výbor a postupně se začaly vytvářet také okresní a místní organizace.⁵⁷⁾ V krajském výboru Pardubice zastupoval Josef Jägerman st.⁵⁸⁾ a František Pilný.⁵⁹⁾ V čele pardubického okresního

55) Komunistická strana Československa, Východ, roč. 4, 1921, č. 19, 7. května 1921, s. 1.

56) K. KAPLAN, *Ke vzniku komunistické strany*, s. 26.

57) Zajímavé informace nejen o personálním složení místní, okresní a krajské organizace KSČ přinášejí vzpomínky Bedřicha Grandeho (syn Josefa Grandeho) uložené v SOKA Pardubice. Grande ve svých vzpomínkách, které sepsal v průběhu padesátých let minulého století, popsal konstituování pardubické organizace komunistické strany a její časté střety se správními a policejními orgány. SOKA Pardubice, f. Sbírka rukopisů, inv. č. 60.

58) Josef Jägerman st. se narodil v roce 1886 v Pardubicích. Vyučil se obuvníkem ve Vídni, kde se také seznámil se sociálně demokratickým hnutím. V Pardubicích se stal jednou z hlavních postav komunistického hnutí meziválečného období. Byl jedním ze zakládajících členů místní organizace a od roku 1929 se stal předsedou krajského výboru KSČ. Ve 30. letech byl jedním ze zastupitelů za KSČ na pardubické radnici. F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí*, s. 110.

59) František Pilný se narodil v roce 1880 v Trhové Kamenici. Vyučil se obuvníkem a tímto povoláním se následně živil v Nemošicích. Během první

výboru se objevil Josef Melichar, Josef Sokol,⁶⁰⁾ Josef Grande⁶¹⁾ a již zmíněný Jägerman.

V průběhu následujících měsíců se místní komunistická organizace stále více vymezovala proti sociálně demokratické straně. Typickým příkladem byl veřejný tábor lidu, který proběhl v centru Pardubic mezi hotelem Veselka a pomníkem bratranců Veverkových 7. srpna 1921. Před přibližně pěti stovkami posluchačů vystoupilo několik řečníků z řad komunistické strany, kteří ve svých projevech útočili na sociální demokracii a obviňovali ji ze zrahy dělnictva a nedostatečné ochrany pracujících. Jednalo se o klasický příklad práce s veřejností, kterou se místní organizace pokoušela získat nové příznivce. I předem zveřejněná témata projevů se velmi podobala. Většinou byla nahlášena diskuze nad současnou politickou a hospodářskou situací, což řečníkům nabízelo poměrně velký manévrovací prostor.⁶²⁾

Vedle pořádání veřejných vystoupení se komunisté snažili posílit svou pozici v jednotlivých průmyslových podnicích. Zaměřili se především na největší průmyslové zaměstnavatele v Pardubicích a do řad dělníků dosazovali své agitátory. Za příklad by mohl posloužit zaměstnanec pardubické rafinerie Jan Fukar, který zde pracoval již před první světovou válkou. Během bojů na východní frontě padl do zajetí, kde strávil značnou část válečného období. Zde se také seznámil s komunistickou ideologií a stal se jejím příznivcem. Po návratu do Pardubic nastoupil do zaměstnání v rafinerii a podle policejních hlášení se stal jedním z hlavních komunistických agitátorů.⁶³⁾

světové války bojoval na východní frontě, kde se také dostal do zajetí. Byl jedním ze zakládajících členů místní organizace KSČ v Pardubicích a později členem okresního a krajského výboru KSČ. V meziválečném období byl také starostou Nemošic. F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí*, s. 202–205.

60) Josef Sokol se narodil v roce 1882 v Pardubicích. Vyučil se zedníkem a pracoval v několika stavebních firmách na Pardubicku. Byl aktivní v sociální demokracii a v roce 1921 se stal jedním ze zakládajících členů místní organizace KSČ. Byl aktivní především v pardubické čtvrti Slovany. V meziválečném období byl jedním ze zastupitelů za KSČ na pardubické radnici. F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí*, s. 232.

61) Josef Grande se narodil v roce 1867 ve Vamberku. Vyučil se soustružníkem a stal se aktivním v sociálně demokratickém hnutí. Patřil také mezi zakladatele místní organizace KSČ a zastupitele KSČ na pardubické radnici. V meziválečném období se pro svou politickou činnost několikrát ocitl ve vězení. F. DOSOUDIL, *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí*, s. 80.

62) SokA Pardubice, f. Okresní úřad Pardubice, kt. 11, inv. č. 490, Hlášení četnické stanice v Pardubicích z 8. srpna 1921.

63) SokA Pardubice, f. Okresní úřad Pardubice, kt. 11, inv. č. 98, Hlášení o komunistické agitaci z 11. března 1921.

Komunistické hnutí v Pardubicích získávalo další příznivce také díky existenci tzv. Karantény.⁶⁴⁾ V poválečném období do pardubické karanténní stanice přijíždělo značné množství repatriovaných osob z Ruska, mezi nimiž se také nacházeli příznivci komunistické ideologie. Ve většině případů šlo o osoby, které další politickou činnost nevyvíjely. Přesto se mezi nimi několik politicky aktivních našlo. Tito lidé následně úspěšně ovlivňovali politické smýšlení v Pardubicích, neboť za sebou měli ruské agitační kurzy či aktivně spolupracovali s ruskou bolševickou stranou. Činnost příchozích do pardubické karantény proto úřady pečlivě sledovaly. V některých případech se skutečně podařilo podchytit aktivní bolševické agitátory, kteří byli do Československa vysláni záměrně a měli podpořit místní komunistické hnutí. Jedním z nich byl například slezský rodák Josef Glombíček, který se do Pardubic dostal v transportu přibližně dvou stovek osob 14. srpna 1921.⁶⁵⁾ Po svém příjezdu podle policejních zpráv a svědectví obyvatel karantény vyvíjel komunistickou agitaci. Při následném vyšetřování se zjistilo, že Glombíček působil v Rusku jako sekretář tzv. Austrosovětvů v Moskvě. Mimo jiné vypravoval transporty do Československa a podle již zmíněných svědectví „*choval se k některým repatriantům velice hrubě, některé z nich (hlavně inteligenty) z předešlých transportů vyloučil, ba hrozil i některým, že je nechá zavřítí.*“⁶⁶⁾ Sám Glombíček při pozdějším výslechu přiznal, že v Moskvě vystupoval pod jménem Berlínský a že nejprve působil jako člen sovětské milice v ruském vnitrozemí a následně od počátku roku 1921 pracoval v Moskvě, kde pomáhal se vznikem tzv. československého sovětu.⁶⁷⁾ Zprávám o šíření komunistické ideologie prostřednictvím navrátilců z Ruska věnovaly velkou pozornost také centrální úřady v Praze. V několika případech do Pardubic přišly dotazy na prověření činnosti a politické spolehlivosti různých osob. V průběhu srpna 1921 zněl jeden z dotazů takto: „*Dle sdělení [...] jest zaměstnán v karanténě jakýsi Halama, který prý zprostředkuje stálý styk s komunistickými agitátory navrátilivšími se do Čsl. republiky a dlicími v karanténním táboře a mezi komunistickými předáky ve městě. Zejména podloudně dopravuje pro obě strany*

64) Podrobnosti o tzv. karanténě a vojenském lazaretu viz např. Josef PA-ROULEK, *Barákové město c. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*, Pardubice 1917. Z novějších studií lze uvést například Petr HORÁK, *Vojenská karanténa v Pardubicích 1914–1918*, Bakalářská práce na Ústavu historických věd FF Univerzity Pardubice, Pardubice 2009.

65) SOkA Pardubice, f. Okresní úřad Pardubice, kt. 11, inv. č. 516, Hlášení četnické stanice v Pardubicích z 16. srpna 1921.

66) Tamtéž.

67) Tamtéž.

korespondenci a různé tiskoviny.“⁶⁸⁾ Ne vždy se tato podezření prokázala. Například v již zmíněném případě Ladislava Halamy se jeho napojení na komunistickou organizaci neprokázalo, přesto jej v následujícím období nadřízení sledovali.⁶⁹⁾

Závěrem

Komunistické hnutí se počátkem dvacátých let minulého století pevně uchytilo na politické scéně prvorepublikového Československa. Jeho vznik je spojen především s vnitrostranickou krizí sociálně demokratického hnutí. V podstatě již od prvních měsíců existence samostatného státu se vymezovalo krajně levicové křídlo, které v sociálně demokratickém hnutí získávalo postupně na síle a vlivu. Poprvé se tato skutečnost výrazněji projevila na podzim 1919 a především v období po prvních parlamentních volbách v dubnu 1920. Komunisté začali otevřeně odmítat princip, na kterém stála první republika. Dále odmítali přítomnost sociální demokracie ve vládě či požadovali výrazně větší formu znárodnění. Vývoj tak směřoval k bodu, z něhož již nebylo návratu a který dospěl do vzniku samostatného subjektu v podobě Komunistické strany Československa. Vývoj komunistického hnutí však vznikem KSČ v polovině května roku 1921 rozhodně neskončil a nestalo se tak ani po tzv. slučovacím sjezdu na přelomu října a listopadu téhož roku. V souladu s radikálním programem, kterým se komunisté navenek prezentovali, probíhaly i změny v rámci samotné komunistické strany. Poměrně široká členská základna se v pozdějším období začala více zužovat, na druhou stranu došlo k výrazné radikalizaci strany. Většina opustivších členů patřila k pragmatičtějším skupinám, které původně hledaly politickou alternativu v rámci sociálně příznivé politiky. Agresivní a antirepublikánský tón komunistické politiky a absolutní podřízenost III. internacionále těmto skupinám sympatický nebyl. Většina komunistických příznivců se v následném období vrátila zpět do náruče sociálně demokratické strany. V KSČ tak zůstali stoupenci snahy o nastolení diktatury proletariátu formou násilného převzetí moci. V období druhé poloviny dvacátých let minulého století lze proto v komunistické straně sledovat proces radikalizace, kdy se postupně k moci dostala skupina kolem Klementa Gottwalda a završila období poměrně výrazné fluktuace vedoucích představitelů strany.

Vývoj v Pardubicích v podstatě kopíroval vývoj na celostátní úrovni. I zde se od konce roku 1919 vytvářela skupina radikálních příznivců so-

68) Tamtéž, kt. 11, inv. č. 508, Hlášení vojenské nemocnice z 28. srpna 1921.

69) Tamtéž, kt. 11, inv. č. 547, Hlášení vojenské zásobárny z 2. září 1921.

ciálně demokratického hnutí, kteří se dostávali do sporů s pragmatickým vedením místní sociálně demokratické organizace. Proto i v Pardubicích došlo k ustavení místních, okresních a krajských organizací komunistické strany způsobem agresivního odpoutání od mateřské sociální demokracie. Ještě před vznikem KSČ se i v Pardubicích zmínění radikálové pokusili vyvolat generální stávkou, do které se v prvních hodinách zapojila poměrně velká část pracujících z většiny průmyslových podniků.

Vytvořit poměrně širokou základnu se komunistům podařilo také díky specifickému sociálnímu složení města, které bylo především v okrajových částech tvořeno dělnictvem, a také díky existenci rozsáhlé vojenské nemocnice. Naopak z volebních výsledků vyplývá, že ve venkovských oblastech v tomto období komunistická strana získávala příznivce obtížněji.⁷⁰⁾ V čele komunistického hnutí se již na počátku dvacátých let objevily osoby, které místní komunistické hnutí vedly po celé meziválečné období – Jägerman, Grande, Sokol, Melichar či další.

První období existence regionální organizace komunistické strany skončilo druhými obecními volbami, které v Pardubicích proběhly 16. září 1923 a v nichž komunisté získali sedm křesel v městském zastupitelstvu.⁷¹⁾ Jednalo se o stejný volební výsledek, jehož dosáhli sociální demokraté. Komunisté se tak stali čtvrtou nejsilnější stranou v městském zastupitelstvu.⁷²⁾ Potvrdili tak skutečnost, že se stali pro mnohé voliče vyhledávanou politickou stranou, byť se její program v mnohém neslučoval s principy demokratického Československa. Další vývoj tohoto politicky extrémního politického proudu si proto zaslouží podrobnější výzkum, kterému se autor hodlá nadále věnovat.

70) Volební výsledky v pardubickém volebním kraji, *Východ*, roč. 3, 1920, č. 32, 21. dubna 1920, s. 2.

71) Za komunistickou stranu získali mandáty v pardubickém zastupitelstvu Karel Richter, Václav Slavík, František Vaniček, Antonín Němec, Jan Myška, František Jirout a Alois Hartman. Karel Richter se stal také druhým náměstkem starosty a František Jirout členem městské rady. *SOkA Pardubice, Pamětní kniha města Pardubic, díl II. 1895–1933, s. 474.*

72) V obecních volbách 16. září 1923 zvítězila v Pardubicích národně socialistická strana (2 764 hlasů a 9 mandátů v zastupitelstvu), na druhém místě se umístili národní demokraté (2 513 hlasů, 8 mandátů). Téměř identického výsledku dosáhli sociální demokraté (2 441 hlasů, 7 mandátů) a komunisté (2 199 hlasů, 7 mandátů). Další strany skončily se značným odstupem a získaly výrazně méně křesel. Tři mandáty na pardubické radnici získali živnostníci a strana pořádku, dva mandáty lidovci. Po jednom mandátu získalo socialistické sjednocení a strana katolického lidu. *SOkA Pardubice, Pamětní kniha města Pardubic, díl II. 1895–1933, s. 473.*

THE BEGINNINGS OF THE COMMUNIST MOVEMENT IN CZECHOSLOVAKIA WITH AN EMPHASIS ON THE SITUATION IN PARDUBICE

In the early 1920s the communist movement became firmly established as a political force in the newly independent Czechoslovakia. The emergence of Czechoslovak communism is associated primarily with the crisis that hit the social democratic movement at this time. Almost as soon as the social democratic movement was formed, a hard-left wing emerged within it, which gradually grew and became increasingly influential. The consequences of this situation first became clearly apparent in the autumn of 1919, and intensified after the first parliamentary elections in April 1920. The communists began openly rejecting the democratic principles on which the new state was built; they also opposed the social democrats' participation in the government and demanded substantially more widespread forms of nationalization. The divisions within the social democratic movement deepened to the point no return, and eventually the Communist Party of Czechoslovakia was established as a separate entity (in mid-May 1921).

Even after the formation of the new party and its "unifying congress" of October/November 1921, the communist movement continued to evolve. The party changed its internal structure in line with the radical manifesto it presented to the public. Its relatively large membership later shrank considerably as the party became increasingly radicalized. Most of those who left the party favoured a more pragmatic approach, and had originally joined because they saw the communists as a socially progressive alternative. However, they came to feel alienated by the communists' aggressively anti-republican tone and the party's absolute subordinacy to the Third International. The majority of these former communists subsequently returned to the social democrats, while the remaining communist party members were hardline advocates of the violent seizure of power to install a dictatorship of the proletariat. In the second half of the 1920s the Communist Party of Czechoslovakia thus underwent a process of radicalization, as power was consolidated by Klement Gottwald and his supporters – putting an end to a period of considerable instability in the party's leadership.

Developments in Pardubice essentially reflected developments at a national level. In late 1919 a group of radical social democrats emerged in the city, who became involved in conflicts with the pragmatic leadership of

the local organization. As elsewhere in the country, these radicals abandoned the social democrats to set up local, district and regional structures of the communist party. Even before the formation of the communist party, the radical Pardubice social democrats attempted to foment a general strike – and large numbers of industrial workers did indeed join the industrial action at least in its first hours.

The local communist party also built up a relatively large membership thanks to the social structure of the city itself – whose peripheral areas had large proletarian populations – and due to the existence of a major military hospital in the city. However, election results indicate that the communists found it considerably more challenging to recruit supporters in outlying rural districts. From the very outset in the early 1920s, a group of local communist leaders emerged (including Jägerman, Grande, Sokol, Melichar and others) who would continue to lead the party throughout the entire inter-war period.

The first phase of existence of the communist party's regional organization ended with the second municipal elections held in Pardubice on 16 September 1923, in which the communists won seven seats in the municipal assembly – the same number as the social democrats. This made the communists the fourth largest party in the municipal government, confirming that for many voters they represented an attractive choice (though in many respects their manifesto was incompatible with the democratic principles on which the First Czechoslovak Republic was built). The subsequent development of this extreme political force will be a subject for further research by the author.